

ZULOAGA TA GU

Orain iru urte *Eibar* aldizkarian idatzi nuan ontaz zerbait. Zuloaga ta eibartarren artean izan diran tiki-mikizko auziak errialde guzietan gertatzen diranak izanik noski, ongarrri deritxot gai au berriz astintzea probetxugarri izan ditekealako.

Zuloaga da mundu guzian bere izena geien zabaldu duan eibartarra. Ta bere ospetsutasuna eztu sortu istoriako beste gizon batzuek bezela, gerratik edo politikatik, ez: arte kulturaz baizik.

Inazio Zuloaga Zabaleta, Plazido ta Luziaren semea, Eibar-en jaio zan 1870-garren urtearen uztaillaren 26-an. Artista jatorria ekarren. Eusebio, bere aitona, 1808-an Eibar-en jaioa, Fernando VII-garrenaren armeriako buru izan zan. Plazido berriz, bere aita, damaskinau kontuan Eibar-era ainbeste aurrerapen ta ondasun ekarri zuan gizona genduan. Bere aurrerapeneri esker amaika familik jan du ogia Eibar-ko errian. Oraindik gaur ere asko bizi dira ortatik; bafia lastima da Plazido joan zanetik ez dala beste aurrerapenik egin esan bearra. Gaur, damaskinaua, berak utzi bezela agertzen da, gaurkoz eratzeko bera bezelako beste artistaren bati begira, Mesias aipatuari bezela.

Bere osaba Daniel zeramista ontzat ezagutu da. Baña guzien iturburua Eusebio aitona izan zan. Orfebrerian eta repojaduan besterik ez lakoa zan Eusebio. Orrelako aita maisu zalarik ezta arritzekoa semeak artista izan bearra.

Aitona, aita ta osaba entzute aundiagokoak izango ziran Inazio pintorea orren ospetsua egitera eldu ez-balitz. Inazio-n izen aundiak besteena zerbait itzali du, Zuloaga, bera besterik ez balitz bezela.

Arrigarria bada ere, Zuloaga etzan pasatu iñungo eskolatik, bere aitarena eta mutikotan Eibar-en Fausto Mendizabal-en dibuko eskolatik izan ezik. Bere etxeko arterako giroa ondo aprobetxatu zuan, ta naikoa izan zuan bere barnean bein eta betiko egiazko artearen kezka bat sortzeko. Eta bere biritza zear arte kontuko eskolak

uxatu zituan. Beretzako, artista bakoitzak bere burua landu bear zuan, zergaitik, berak esaten zuanez, maixu ona zan pintorererik ez omen zan.

Akademismoaren betiko leloari iges egin zion. Kezkatia zan izaitez eta berak bere bidea aukeratu nai zuana. Orregaitik ez zituan orduango artistarik geienen antzera kuadru istorikorik eta *marchands*-entzako kromoak egiten; ez zan joan saritxoen ondoren, ezta mai-xutarako alki billa ere. Egia, arroegia zan orrekin konformatzeko. Bere pintura bortitza urriñago zijoan.

Bear bada, orregaitik ez zan sortu Zuloaga-ren eskolarik. Berak alegiñik egin etzuelako, ifiork etzion jarraitu. Flores Kaperotxipi-k dio, arriturik: "Zuloaga-rekin gertatua, bear bada lenengokoa da istorian. Maixu bikaña izanik, teknika baten jabe eta mundu guzian aundietsitako dominio bat izanik, ez du utzi jarraitzallerik. Euskalerrian bertan ifiork ez du jarraitu Zuloaga-ren bidetik. Txalotzen da, baña etzaio kopiatzen. Ikasbidetzat artzen da, baña etzaio antzik ematen." Ori gañera, berak lagunduta, pintore bat baño geiago aurrera atera dirala; zergaitik, bera izan zan, beste askoren artean. Balenziaga ta Arrieta poztu ta animatu zituana.

Bere lenbiziko lanak Eibar-en egin zituan, Orrela ziran "Arrateko itsua", Curtis-i ain atsegingarri izan zitzaiona; ta "Eibar-ko iturria" (Urkuzu-ko iturria), bere aitari asko gustatzen zitzaiona. 1887-garrenean, artean mutiko bat zalarik, azaldu zituan bere lanak, "Un sacerdote rezando" zan beren artean onenatariko bat. Garbi ikusten zan bere erriarentzako izan zituala lenengoko maitasunak. Baña, jakña, artea ez da errizulorako egiña, arteak ez du mugarik, eta ez eskatu artista bati au edo bestea erriaren alde. Bera, mundu zabalerako egiña da. Au, askok ezin dute ulertu ta artista bati eskatu nai diote poeta bati, militar bati edo politiku bati eskatu bear zaion doaia.

Ala ere, Zuloaga-ren bizitzan zear, argi adierazten digu bere biotza errimñiez heterik bizi izan zala, ta 1900-ean, Segovia-ko puntan, "La corrida de Eibar" pintatu zuan. Plaza ura, Untzaga-n, San Juan jaietan "Andres arotzak" urtero jasotzen zuana zan; bere atzelkaldean Untzaga-ko torre renazentista zaarra agiri zala.

"Andres arotza" aipatu degunez, bere gertaera bat kontatu bearran arkitzen naiz: antziñako Eibar-en, erretore jaunak, eleizan ziran lan guziak "Andres arotza"-ri eragiten omen zizkion, tellatuak ez beste guziak; tellatuak Txantxiku-k egiten omen zituan. Aste Santuko prozesiorako Jesukristo-ren gorputz illaren irudi berri bat erosi omen zuan erretore jaunak, Enbil jauna omen zan. Zurezkoa omen zan, baña bikain landua, ta kristalezko kajoi bat egiteko agindu omen zion "Andres arotzari". Ez dakigu "Andres arotzak" neu-

riak nola artu zituan. Lenagoko Plazentzia-ko arotzak bezela edo; ollo-txabola bat egin omen zuan bere arotzerian eta gero ezin omen zuan atera, atean etzalako kabitzen. Ta, "Andres arotzak" ere, Jesukristo baño kaja txikiagoa egin omen zuan. Erretore jauna larri, biaramunean prozesiñoa egin bear zala-ta. Baña, gure Andres maña askodun "biargiña" omen zan ta, egiñak-egin, ez omen zan asko larritu. Arotz batek ez izatekotan aterik aña maratil, nork izango zituan ba? Bai asmatu ere "Andres arotzak". Irudiari, belauin ingurutik, oñak ebaki omen zizkion eta kontu guztiakin ipiñi omen zituan ezkerreko ankia ezkerreko alderdian eta eskubikoa eskubiko aldean. Erretore jaunak konpostura ura ikusi zuanean, eskuak burura eramanean da, esan omen zuan: —"Baña, Andres! Zer ein dok?". Ta, Andres-en erantzuna: —"Jauna..., ba... Jesukristo zan kajoian kabitzen ez zana, ta, burua ebatea baño obe zala pentsatu dot".

Orrela zan Zuloaga-ren gaztaroko Eibar. Ez ote zan bere amesetako Eibar Segovia-n pintatu zuana? Zuloaga bezelako ederzale bati, atsekabe aundia eman bear zion Untzaga jauregi renazentista ura botatzeak, Eibar aldatu ala, bere erriarentzako maitasuna galduaz joan zan. Ta, ori ezta arritzekoa, Nork ukatuko luke gaurko Eibar-en bizi geranontzat lenagoko Eibar ez zala atsegiñago ta maitagarriago? Zuloaga-k bazuan erri-miña, baña bere gaztaroko erriarena, ta ez gero ezagutzera eldu zanarena. Ortan, uste det eibartarrik geienok gaudela Zuloaga-ren gisan.

Zuloaga-k, aurrera urtetzeko ta aurrera urten eta gero ere, gizon aundi guztien antzera, gorriak ikusi bearra izan zuan, naiz ta eibartarra izan, Gorrotogarrizko inbidiak agotan erabilli zuten. Artista aundi guziak bezela, eztabaida asko sortu zuan bere denboran. Eta erbestekoak orrela baziran errikoak ere etziran atzean geldituko: Kristo-k esan zuan lez, iñor ez omen da izaten bere errian profeta.

Euskaldunak esan izan dute, Zuloaga Gaztela-zale amorratu bat zala, eta Gaztelakoak beti asarre, beren miseria besterik pintatzen ez zuan euskaldun madarikatu bat zalako. Baña, egia esan, Zuloaga-k berak nai zuana edo sentitzen zuana pintatzen zuan iñori jaramonik egiteke. Pancorba-k zion Gaztela lur-gorritz ikusten zuela, txiro ta kultura gabe, aurrerapeneri atzea emanda; Gaztela legorra, arri zaarrak, zeru larriak, bere montru iduriko gizon itxusi ta zakarrekin. Orrela dira izan ere "Las brujas de San Millan", "Gregorio" (*El botero*), "Mujeres de Sepúlveda", "Castilla la Vieja" ta abar. Beren onduan, oraindik Erdi Aroko zentzuz bizi diran "El Cardenal", "El Cristo de la Sangre" ta gañerakoak jarriaz. Zuloaga-k pintatu zuan España oñazez, gogai larrietan odolusten bezela. Ta, oraindik ere, askok, ez die parkatu bere erejia. Baña,

azkenengo aldiz Trabazo-k "Indice"-n esanak gora-bera, pintore aundi bat izaten jarraituko du. Trabazo bera ere pintorea da, baña urteetan naikoa aurrera joanarren, oraindik bere lanak ez dira gauza kritika bat merezitzeko ere. Txarrean ere, zozoak beleari: ipur-beltz.

Zuloaga-ren kolore beltzak, ijito, gaztelar nekazari, arpegi illun eta tristedun toriadore, ta abar, Zuloaga-k bere barnean trajediren baten burruka zeramala ematen du. Paris-en pasatutako bohemio bizitza nekegarriak nunbait biziaren garratza erakutsi zion larrimiña nabari du eta miseria ta trajediaren deiari jaramon egin zion bere paleta ta pintzelakin beren aldarririk jasotzeko. Rusiñol-ek esaten zuan bezela, Zuloaga-rentzat ez zan gozotasunezko kolorerik eta arpegiarik, lienzoak gordintasunez pintatu bearra sentitzen zuan.

Berriz, Euskalerriko gauza gutxi pintatu badu ere, egin dituanak Aurelio Arteta baten mallakoak izan dira. Kritikuen iritziz "Bersolari" ta "Amarretako" jarri bear omen dira goren.

Baña orrela ere euskaldunok ez gera conforme. Ez dakigu, ba, gure baserriko bazter-txuloak loraz pintatzen edo pasatu bear zuan bizitza, errimiña adierazteko. Ez al da gutxi, gurea egin duan guttia apal eta goxo egitea? Nola pintatu digu Euskalerria "Orixe"-k gure poema nagusia dan "Euskaldunak" liburuan? Paketsuak, apalak, epelak, motelak eta totelak. Langille, jakiña. Zuloaga-n antzera gutxi gora-bera. Eta etzan asko ohea izango "El botero"-ren antzekoetatik asi ta ijito, jaubeltz, puta-zar, inkisitore, erortzen dau den erri-zar tartean toreadoriak jauntxo dirala pintatu baginduz. Orduan bai izango zala zer esana.

Izan ere, Zuloaga-gandik intelektualak bakarrik libratzen dira, neska merezigarritzko edertasunaren jabe danen bat edo beste gandik aparte. Oiek ikusten ditu ongi: Larreta, Valle Inclán, Falla, Azorín, Ortega y Gasset. Beobide-n antzerako artistaren bat edo beste ta abar. Toreruak arpegi illun larriekin ta Duque de Alba arro despota, zuzenki begiratzeko ere gauza ztala.

Baita baziran beste asko "El Greco", Velázquez, Zurbarán eta Goya-gandik ikasitako pintura zala esaten zutenak ere. Lau pintore oiek, estiloz, bata-bestiagandik ain desberdiñak izanik. Laurengandik ikasi bazuan ez zan mutil txarra. Baña Zuloaga-k gauza bat bakarrik zuan oiena laurona: beren malla ingurura eldu zala. Kaperotxipi-k garbi asko esaten duan bezela: "El arte de Zuloaga no nace en otra fuente —por lo menos visible— que no sea la suya. Nace en él. Y quedará en él, cuando desaparezca, después de haber dado abundantes glorias al pueblo vasco." Ikusita dago, Zuloaga maitatzeko artea maitatu bear dala, ta jardun guztien gañetik, gure pintoreak famadun jarraitzen duala. Gauza guztien gañetik, jeno

bat zanik iñork ezingo du ukatu. Gañera, eibartarrok ukatu ezin genezakeana da, Eibar-ek mundura eman duan gizonik aundiena dala.

Bere lanetan, atzekaldeak eta soñekoak arin dibujatzen, ba-zuan Olabe-ren eite bat, Ori zalata, gure erriko pintoriok akademismo-tik larregi bihurtuta zabiltzala esaten zutenak ere baziran. Baña, orduan ori esaten zutenak, gaurko surrealista ta astratoak ikusiko balituzteke zer esango ote zuten? Zuloaga-k eta Olabe-k anima gabeko akademismoari iges egin zien, bakoitzak bere tankeraren bidea jarraituz. Izan ere, galduta dago iñoren eretara jausten dan artista. Bere nortasunaren kezka azaltzen ez duan artista ez dabil zintzotasunez, eta arteak sentipenen zintzotasun utsa izan bear du. Norberetikio biozkadak ausnartuz egiten da artea. Besteena ezagutu bai, baña besteena ezagutuz norberana sortu, barne-muñetan murgilduz.

Geroago, zenbaitek esan du klasiko-egia zala. Arteetan aldakuntza aundiak asi bear ziran garaiaren mugan bizi zan, ta etzan erreza, orduan, geroago izango zanaren bideak artzea. Aldizka, modak sortzen dira ta asko eramaten ditu korrontak nora dijoan konturatzeko; len gauza bat defenditzen zutenak, beraiek, beste gauza bat diote orain. Era berriak ez dira oraindik burutu, ta burutzen diranean ere, ezta elburu izango. Gizonaren sorketak ez du bukaerarik, nolabait, beti joango da bide berrien billa. Orregaitik, gaur, zenbait gauza ta uste aldatu ondoren, ez gera nor aurreko arorik urrena bear bezela juzgatzeko. Oraingo moldeak burutzen diranean, ta beste era berri bat sortu, orduan pasatuko dute galbaia nork balio zuan eta nork ez jakiteko. Zenbat eta zenbat ustel baztertu bear izango ote dira orain ontzat daudenak. Eta zenbat jaso orain konturatzeko bazterrean daudenak.

Denak mintzatzen dira penaz Van Gogh-i bere denboraz goramena egin bear eza. Bere bizitza ziara ondatuta gero konturatu ziran beraz. Da, gutxi oroitzen dira bere bohemia bizitzaren larritasunik aundienetan, Zuloaga izan zala Van Gogh aundietsi zutenetan aurrenengo bat. Nun ziran kritiko onak? Ta "El Greco" ezaugarri, gorrengo jarriaz, nortzuek egin zuten lanik geien 98 jeneraziokoak izan ezik? Ta beren tartekoa ez al zan Zuloaga? Beren tartekoa eta tarte orretan lanik geien egin zuana "El Greco"-ren alde? Gaur, nornaik daki "El Greco" nolakoa dan, baña denbora artan Velázquez, Zurbarán eta Goya zirala uste zan bakoitzaren garaian, ta orain iñork ez du zalantzan jartzen aiek añakoa edo aien gañetik dagona zala. Ta zelan ez, gaurko artearen tajueri antz geiago badu?

Ta Utrillo gizajoa? Paris-ko bohemiak alkoholetan suntsitu zuan gizajoa? Bere lanak, bere animaren barrukaldetik ertenak dirala esa-

ten da. Ta Utrillo-ri atsegin zitzaion Zuloaga-ren lana. Iñoiz etzun jarri zalantzan.

Eskola berriak ikaragarritzko aldakuntzak izan dituzte azkenaldi ontan. Batez ere inpresionismotik asita. Era berri oietan Picasso izan da buruzagi, baña Picasso bat bakarrik da munduan. Igaro diran eskola guzietan nagusi azaldu zaigu; dakielako nundik zear dabillen artea bere bendu du. Azkenaldiko era berri auekin konforme eztanak ere an ditu, bere begien eta sentipenen atsegingarri, rosa ta urdin kida artako lanak. Zuloaga berarekin konparatzea astakeria bat litzake. Munduak mende askoren barruan ematen duan bakana degu Picasso.

Aroetan zear, kulturaren gurpillak bere malla eskatzen du. Zientziaren jakintzak filosofiari loturik buru dirala, artea eta literatura bere garaiko usteeri loturik dioja. Ta, uste oieri lotzen ez dana, ez dioja gurpil orrekin, atzerago edo beste bide batetik baizik. Geienetan atzeregi joanaren pekatua izaten du gizonak. Artea, arteari bakarrik lotzarren edo poesia, poesiari. Orduan gertatzen zaiguna da, geiengan, lenago egiña obetu bearrean, egiña egiten ibiltzea. Baña, aurrean esan dedan bezela, gizonak duan almenik onena, ta beste animaliak ez dutena, gauzak sortzeko almena izanik elburu berrien billa joatea da mundu onetan. Ori da gauza guzien egia. Ezta izango bizitzaren errazoi bakarra noski. Ez baita errez bizitza onen egiaren errazoi ziturki jakiten. Zerbait gerala? Jakiña; geranak ez bagera, gu, zer gera? Izatetik, zentzunez, zertako gaudenaren ustea oso urruti iduritzen zaigu. Gerana dakigu, gaudelako, ta gauden malla ontan ditugun almenak gauzak sortzeko. Sorketarik ez dago jakiteke. Era guztietako sorketak zientzia dute beren iturburu. Filosofia, gizonaren pentsamentueri loturik egonak, berakin ditu milla korapillo. Filosofiak jartzen dizkio gizonaren errezoari formak, ta andik zabaltzen dira bizi moldeetara, artea tartean dalarik, bere giroari dagokion era. Gaurkoari lotuta ez dagon filosofia ez da filosofia ziptzoa. Gaurkoa uts-utsik ere, ez da ezer, edo ez beintzat guttiz garbia. Lena ezagutu eta gaurkoan biarkoari begira. Ori da gizonak berarekin duan legetan bete bearrik audienetako bat. Orregaitik, gaur, oraindik Velázquez-en erara pintatzea, orduko moduaren moldeetan egotea litzake, gauza berriarik ez sortzea. Ta ori litzake gizonak duan doairik onenatarikoa ukatzea: sortarazitzeko doaa.

Aldakuntzaren mugetan ez dala bereizkuntza ziurrik? Tartean-tartean tranpa asko izango dala? Bai, ala da, Zuloaga, artearen mugimentu audien muga-mugakoa degu. Garbi bereiztea gaitza dan garaikoa. Lenari geiago lotu zala berriari baño? Egia ori ere. Bidea garbi ikusten ez duanak berarekin du ezagututakoari ur emanaz joan edo, ezagutzen ez danetik jokatuz, galdu edo ohea billatu. Zuloaga, bear bada, lenari larregi lotu zan. Arteta ez ordea. Tamalgarri izan da Arteta orren

gazterik mundutik joan bearra. Aurelio Arteta bere tankera berezi baten jabe zan eta bertatik jarraitu zuan aldatuz: obetuz. Bere barne-miñaren dei otsak jasotzen zituan noski.

Zuloaga etzan uste bezin klasikoa, inpresionismoa ere ederki menderatu zuan, eta baditu zenbait kuadru ziaro inpresionistak zirenak. Esate baterako, "Sitges", bere familikoak Zumaya-n gordetzen duten lana, inpresionista da, ta eskola onekoa gañera. "Cerros de Calatayud" eta "Plaza de Albarracín" ere, beste batzuek bezela, inpresionista tankerakoak ditu. Berriz, gaurko astraktoak, guziak ontzat artu bear baditugu, naikoa litzake aipatutako lan auen baztertxo bat bakarrik artzea astraktorik onenekin konparatzeko. Zergaitik, gaurkoak ere ez bai dute oien baztertxoetatik jaso genezakeana baño geiagorik. Donostia-ko Eguberriko konkurso oietan azkenengo urteetan ikusi ditudanak beintzat eztidate geiagorik esan. Asmakizun berri asko dabil, baña tranpa asko ere bai, Berria eta berrikeria ez dira berdiñak.

Zuloaga-n zeruak buruko min aundiak eman dituzte eta ematen dituzte. Batzuen iritziz "El Greco"-gandik jaso zituan tankerak ditu, beste batzuentzat Euskalerriko zeruak Gaztelara aldatuta, ta Trabazorentzat gusto gabeko fantasiak, iñun arkitzen ez tiran asmakizun itxusiak, atmosfera pintatzen etzekiela betegarri egindako zikinkeriak. Trabazo-k ikusi balitu Arrate-n dauden lau kuadroak, bearbada etzuan orrelakorik esango. Arrate-ko pinturak giro berezi bat dute Zuloaga-ren lanen tartean, ez dute bere gañerako lanen antzik; atmosfera giroa dute. Ori egiten ere bazekiela adierazgarri baño ez badira ere.

Badakigu bere lanetan atmosferaren lausoa falta dala, baña ori ezta etzekiela juzgatzeko. Artistak eskubidea du bere gogoaren erara pintatzeko. Ribera-ren lanak nun dute atmosfera? Ta iñork ukatu al dio jakitea? Eta zergaitik Zuloagari bai? Ori diotenak Arrate-koak eza gutzen ote dituzte?

Nik esango nuke "El Greco"-gandik zetorkiola eibartarrari era ori. Bear bada, "El Greco"-rena Euskalerriko zeruakin eta bere barne-gogoakin lagun-erazirik.

Irudien ostekaldea ez lausotzea eta kontraste gogortasuna berakin zuan Zuloaga-k, ta here errazoa here euskotar izakera bortitzean bakarrik billatu genezakeala uste det: euskaldunok arterako degun gogortasuna nabari du. Gure sikolojiaren giarra da, ta or dago artistaren euskalduntasuna ta ez emengo gaiak erabiltzean. Bestela, orrela ez izatera, China-ko gaiak pintatzen dituzten inglesak, chinoak izango lirake; ta Ingalterra pintatzen duten chinoak, inglesak. Zuloaga Gaztela zale izateak ez du euskotar izakera ukatzen. Euskarologo guztiak ez dira emengoak, ezta hispanista guziak españolak ere.

Esanak esan, Zuloaga-n lanetan, bada gure giarra; bortizki gañera. Dibujoa ezin ohea du, indar aundiko lanak dira, gogor egiñak, ta era

ortako lanak berekin izaten dute kolore beltza. Beltza, beltza! Or dira pintorerik geienak pekatari. Kedarra dariola daudela bere lan batzuek? Beltzetik gutxi atera dira Zuloaga baño dotoreago. Bere beltzak erdal-dun bati ez dio gauza aundirik esango, baña bai guri. Gure izakera ez dago Montes Iturrioz-en bigun maxkalean. Euskalduna ezta orren epela. Ori epeltasunori gure erromantikoak bakarrik nabari dute, ta oietarikoak ditugu gaurko euskal idazle asko ere.

Kareaga gazteak, eibartarra ta impresionista berri oietakoa degu, ez du iñundik ere Zuloaga-ren eskolaren antzik, baña, Zuloaga bezela, beltza ukatzeko dabil. Kareaga, temperamentuz, Zuloaga-ren gisakoa da, ta apaltasunean Olabe ber-bera, ta ezta milagro eibartarra izatea. Zuloaga oso arroa zan, eibartar asko bezela, baña ez guztiak bezela, askok uste duten moduan. Olabe, berriz, apalegia ta bere apaltasunak ondatu zuan artista; egia esan, bere apaltasunak eta bere jenio txarrak. Kritiku batek beragaitik gaizki esan zuala ta beste gabe, ogei urte igaro zituan pintatzeko. Kareaga-k, Zuloaga-ren aide bortitza du, ta Olabe-n apaltasuna, ez ordea bere jenioa; baña, penaz naiz, bere erri-txokotik irtetzeke, etorkizuna galduko ote duan. Adibidez, Kareaga paisajista uts-utsa da, ortarako jaioa, beste biak erretratu ta konposizioan ziren bezela. Paisajean besteen gañetik dago.

Asko erabili da agotan Zuloaga-ren erriarentzako maitasunik eza. Aurrean esan dedan bezela, nik eztakit nungo eskubideak ditugun pintore bati maitasun ori eskatzeko, ta gañera milla progantza daudela Eibar ta Euskalerrria maite zituana.

Madrid-en eta Paris-en bere denborarik geiena igaro bazuan ere, ori zegokion bere lanari zenbait erakusketa antolatzeke. Oietatik kanpora zenbat tokitan egin izan ditu, bai Frantzian eta bai Españian, ortariko erakusketak Bilbon eta Donostian baño geiago? Paris-en eta Madril-en udazkenetik udaberrira arte lana egin ondoren ez al zuan udarako atsenaldia Zumayan igarotzen? Ta, Urraki mendian, Goyaz-gañekaldean ez al zuan estalpe bat egun batzuetan gure mendiekin asetzeke? Gabriel Zelaya-k bere poeman esanarren Zumaya-ren edertasunak etzituala ikusten, ori ezta egia. Ez bazitzaion atsegin etzuan bizi lekutzat aukeratuko, ta gutxiago atsedendaldiko bizitzarako. Zumaya etzuala pintatu? Ori beste gauza bat da. Zumaya-ren goxotasuna, bizitzeko obeki zegokion bere kuadru gogorretarako baño. Nik, ori dala esango nuke bere eritzia.

Ta, gauza guzien gañetik, ukatu ezin genezakeana da Zuloaga-k Eibar oso maite zuala. Udara Zumaya-n igarotzen zuala ta ez Eibar-en? Zuloaga etzan orren kaikua udara Eibar-en igarotzeke. Paris-tik edo Madril-dik etorri atsedend billa ta nola, zentzundun gizon bati, bururatu zitaion Eibar-ko zuloan igarotzea? Uri aundi aietan bezela arna-

sestuan bizi izateko? Eguzkia ta batez ere aizea urri ta kea ugari diran txokoa sartu? Erritik urbil gelditzea ez al zan gutxi? Maiz ez al zan agertzen Eibar-era bere autoakin? Bere eriotza aurretxoan, orain dala ogeitaseiren bat urte ere, entzun zuanean Eibar-ko eleizan Araoz-en erretablu ederra (Gipuzkoa-n danik renazentistarik onenetakoa noski) garbitu ta berriz pintatzeko ideetan zirala, aguro mogitu ziran bere ofiak, polikromia zaarra errespetatu eragiteko. Ta eskerrak bera arduratu zanai Eibar-ek duan monumentu onena zan bezela gordetzen da; zergaitik, euskerazko sermoiak debekatuta zituzten orduango erretore eta koadjutorra gora-bera, morokil ederra aterako zan polikromia berriakin.

Erbestean bere izena ospetsu egin ondoren ere Eibar-entzako erri-mintasunez bizi izan zan. Ta, Erroman lenengo saria jaso zuanean, poztu zan Eibar-ko erria ta sekulako jai-aldia antolatu zuen, bere omenez. Salvador Eizagirre, *Casino de la Amistad*'eko presidentea buru zalarik, Eibar-en orduan ziran bazkun guztieri dei egiteko. 1912-garrengo Ilbeltzaren 6-an aukeratu zan omenaldi ori egiteko. Eguna eldu zanean, Udaletxean, txistu ta danboliñez egin zien ongi-etorria, Astaburuaga alkateak eta Eibar-ko 21 bazkunen ordezkariak. Ondoren, Hospitalera ostera bat egin zuan ta milla pezeta ta sei oe berri eman omen zituan pintoreak. Gero, *Astelena* frontoian izan omen zan bazkaria. An izan zan Fausto Mendizabal, bere lenengoko dibujo maixua ere; ordurako larogei urte zituan. Ta, album eder bat eman omen zien zortzi millak izenpeturik. Bazkalondoan, Zuloaga-k, zutinduta, eskerrak emanaz, itzaldi bat egin omen zuan erderaz, gero euskeraz bukatzeko itz auekin: "Eibartarra naiz, eibartarra izango naiz, eta eibartarra ilgo naiz. ¡ Viva Eibar!"

Inazio-k, bere emaztea paristarra zuan eta bera ere Frantzian famatua egin zanez, maite zuan mugaz-andiko erria ere, ta Europa-ko gerra ondoren, ango umezurtzen alderako diru batze bat egin zuan ta Eibar-ko "biargin" guztiak egun bateko irabazia eman zuten. Ogeita amalau milla pezetaraño batu zan ta Zuloaga bera izan zan Poincaré, orduango presidentia zanari, eskuz-esku eman zizkiona.

Gero ta gero ere bere erri ingurua zeraman berekautan: mundu guzian ibilli ondoren, bere izena goren igo zanean ez al zuan atsedean toki bat arkitu bearrez, 1914-an egin Zumaya-ko Santiago-etxea?

Arrate-ko eleizara lau kuadro eman zituan. Azkenengo gerratian zerbait estropeatu zirala ta berriz ipintzera etorri zan. Ipiñi ta gero, Ama Birjiñari erreztatu ondoren, bere kuadro oieri begiratuz esan omen zuan: "Ortxe usteldu zaitxie".

Baña, Eibar maite bazuan ere, nai ta naiez, min aundia artu bear izango zuan beren familiko jauregiakin gertatu zanagaitik. Errebal kalin egoan "Kontadurakua" deitzen genion zuloagatarren jauregia,

kantoikalde batean balkoia zuelarik armarri batekin, Bergara-n diran batzuen antzera (adibidez, Bergara-ko Arrese jauregian bezela), ta gure errian egin diran urbanismoko beste astakeri askori ezarritzeko, bere illaran etxeak egin ziran balkoi ta armarri alderdi bata tapatuz. Errebaletik Bidebarrietara zear-kale bat atera bear zan, eta alderdi ori errespetatuz egin bearrean, metro batzuek gorago egin zan zear-kale ori, Trokolaneko kantoian.

Eibar-en ez zan gauza berria arteentzako maitasunik eza. Arrezkero ere jokabide berdina jarraitu degu eibartarrok, ta genituan monumentu apurrak, premiña gabe, lekurik ezaren atxakian galdu ditugu. Zuloaga asarre izan zan beren jauregi ederrari ori egin bearrez. Gañera, Errebaletik Bidebarrietara kale berri bat zabaltzeko ain ederki etorrela "Kontadurakuan" kantoia. Noiz ikasi ote bear dute, arkitèktoak batez ere, len diran edertasunak galtzeke berriak sortzen?.

Nik neuk bizi guzian ezagutu nuan alderdi bateko orma ori tapatuta, baña erriko zaar asko oroitzen dira orduango Udaletxeakoak zuloagatarrekin izan zituzten eztabaidekin.

Jauregi orretan, Luzia, Inazioen ama il zanean gertatutakoak adierazten digu Inazioen jenio bizi ta kartsua. Amaren eriotzaren berri eman ziotenean Paris-era; berealaxe jarri zan bidean. Ta nola ez, batetik ama bazuan, bestetik bere artista bidearen laguntzalle izan zuan. Paris-en diru gabe bohemiarik gorrienean agertzen zalarik, bere aitak etzion nai dirurik bialtzea, Eibar-era itzuli ta bere ondoan damaskiñaduan lanean astea baizik; Inaziok, ordea, pintore izanaren egarria zuan bere barruan ta, gero berak esana, amak laguntzen zion zertxo bait aitaren ixillean. Orregaitik, eguerdi artan, amari lur ematera ozt-oztan iritxi zan. "Kontadurakora" joan zanean, inguru onetan oraindik baserri, erri-txiki ta zenbait baserrietik jetxitako famili artean oitura dan bezela, "onra-jana" (ildakoaren izenean jateko oitura zaar batetik dator, luzea litzeke orain emen azaltzeko bere zeazkizuna, baña noizbait mintzatuko naiz ortaz) egiteko gertu billatu omen zuan bere etxeo maia. Bazkaitan asteko zain zeuden senide, adiskide ur ta gañerakoen aurrean, mutur batetik oratu omen zion maiko mantelari ta indarrez tira eginda bota omen zituan lurrera bertan ziran ontzi ta janari guztiak, esanaz: "Gure ama il dalako, nik ezin neike ontzat artu gure etxean banketerik."

Azkenengo gerratean erre zan "Kontadurakua". Gaur ezta bere lorratzik gelditzen; Malleatarrenekin batera desegin zan.

Zuloaga-k Eibar-entzako otzaldia izan zuala bere azken urteetako bolara aretan? Arritzekoa al da ainbeste min artu ondoren? Bere etxea galduta, lagun zaarrak berriz, il etziranak artean, geienak munduan zear sakabanaturik. Bere denborako Eibar falta zitzaion. Bereztat Eibar ez zan lengoa. Eta, bere zaartzaroan Eibar-era gutxi ager-

tzen zan, ta ez zan Eibar berri onek aztu zualako, ez; bere adiskide zaarrik gordetzen etzuan Eibar onek samintzen zuelako baizik.

Azkenengo urteetan ere barnean zeraman bere Eibar. Eta, Ma-dril-en bere zaartzaroko azken urteetan jarri zuan erakusketa batean, bodegoi batzuekin naastean, mutikotan Eibar-ko etxean izan zuan lenbiziko pinturako estudioa azaltzen zan. Zaarturik, bere lenagoko izakeretara gogoz itzulirik, biotzetiko ames bat balitz bezela, sorterriko oroitzapenetan murgildurik ibiltzen omen zan gure maixua. Eta, duda gabe, azken urte aietan, bein baño geiagotan ibilliko zan bere buruan Eibar-ek egin zion omenaldi ura. Zergaitik, Eibar-ko damaskiñau-gintzako "biargiñak", urtero, San Plazido ondorengu igandean Zumaya-ra egiten duten osteran ortan (Inaziok berak, bere aita-zanaren oroitzapenez ipiñitako jaia da), entzun nion urte batean bere alabari: beren aita noiz-nai gogoratzen zala Eibar-ekin; bere ustez Eibar izan omen zan bere aitarentzat erririk maitagarriena.

Eibar-ko erriak, ondo merezita, estatua bat jaso zion eleiz-aurreko jardiñean, Elgezua eibartar eskultoreak egiña. Eibar-ek bere alde egiñagaitik ez du bere izena asko geiago jasoko; bera da, bere izen aundiakin, Eibar jasotzen jarraituko duana. Eibartar askoren artean somatzen det bereganako oztasuna. Arro bat zala, etzuala erriaren alde ezer egin... esamesak. Arrotasunean eibartar-eibartarra zan, ta gañerakoan norperagandik neurtzen asi. Eibar-ek, aberats asko ta Mecenaz gutxi ditu.

Zorionez, gure baratza, ezta dana arantza. I. E. Andikoetxea eibartarrak, Argentina-n idatzi zuan liburu bat, laudorioz beterik, Zuloaga-ri buruz.

Gañerako euskaldunok ere ezin genezake guregandik uxatu, Frantzi-Españietako kritiku guziak ao-batez mintzatzen diralarik, bere pintatzeko tankeren giarra Euskalerriko semea izatean dagola diotenean.

Zuloaga-k, bere bizitzan zear, maiz agertu zuan Euskalerriarrentzako maitasuna, bere bizi-modu langillearen atsedean kabi zalarik. Artista zan asi oiñetatik eta buruko illeetarño, mundu zabalerako jaioa eta ez erri-zulorako Iparraguirre-n mintzairan esango genukean bezela: "...eman da zabal zazu munduan frutua".

JUAN SAN MARTIN.